

Könyvtár a könyvtárban. (Sárközy István bibliotékája.) A Dél-Dunántúl egyik jelentős archív könyvgyűjteménye, a csurgói Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium több mint húszezer kötetes „Nagykönyvtára” számos régi magángyűjteményt tartalmaz. Többek között az első magyar mezőgazdasági író Nagyváthy János könyvtárát, Teleki László nevelőjének Eröss Sándornak a könyvgyűjteményét, valamint egy ismert somogyi köznemesi család legjelentősebb alakjának Sárközy Istvánnak a bibliotékájából mintegy kétezer kötetet.

Sárközy István Somogy megye jelentős közéleti személyisége 1759-ben született és 1845-ben halt meg. Történelmünknek egyik legmozgalmasabb időszakában élt több mint 86 évet.¹ Tőle származik az „első somogyi iskola” megalapításának gondolata. Amit saját birtokán Nagybjomban nem sikerült megvalósítania, de meg tudta győzni Festetics György grófot, hogy tervezett gimnáziumát somogyi birtokán Csurgón építtesse fel a XVIII. század végén. Mind az építkezésnél, mind a kezdeti működtetésben oroszlánrészt vállalt² ekkor már, mint a Belsősomogyi Református Egyházmegye gondnoka. Ez utóbbi feladatot több mint fél évszázadon át látta el, közben számos vármegyei tisztséget is betöltött. 1824–1836-ig alispán is volt. Hogy nem a tisztségek tették nagygyá, azt Teleki László gróf 1812-es Kazinczyhoz írt levele is bizonyítja. Főispáni beiktatásakor ezt írja: „... olyan becsület ért engem, hogy ebéd felett Sárközy István úr hozzám jött és megcsókolt...”. De nemcsak az egyház és a vármegye életében játszott jelentős szerepet, a magyar művelődéstörténetben is több helyen felbukkan alakja. Levelezett Kazinczyval, pártfogolta Csokonait, aki 1798. június végétől 1799. május végéig nála vendégeskedett. Szoros kapcsolatban állt több íróval (Pálóczi Horváth Ádám, Berzsenyi Dániel...), akik könyveket is kölcsönöztek tőle. Takács Gyula bajomi Helikonnak nevezi azt a légkört, amelyet maga körül kialakított.³ „Nagy műveltségével szinte vonzotta magához korának irodalmárait. Kúriája mind Kisasszondon, mind Nagybjomban gyakran volt színhelye jeles írók találkozásának.”⁴

Magam is éreztem ezt a vonzást – még a közel két évszázadnyi távolság ellenére is –, amikor könyveivel a nyolcvanas évek második felében megismerkedtem. Ezek a könyvek 1912-ben kerültek Csurgóra, az egykori tulajdonos dédunokájának Sárközy György barcsi főszolgabírónak ajándékeként. Sokáig ládákban voltak és csak a harmincas években kerültek a polcokra. A gimnázium 150 éves évfordulójára készülve, az 1936/37-es tanévben – az igazgatótanács határozata alapján – a köteteket nagyságrend szerint kellett elhelyezni a polcokon, majd az egész tanári kar bevonásával megkezdték a könyvek sorszámozását és elkészítették a cédula-katalógust. Így az addig külön tárolt ajándék könyvtárak szétszóródtak. Lehetővé vált viszont egy kétkötetes szak-katalógus kiadása, amely a „Csurgói Könyvtár” sorozat VIII. és IX. köteteként jelent meg 1939-

¹ Az életrajzi adatokat én is, mint a legtöbb szerző SÁRKÖZY Imre: *A Nádasdy Sárközy család* (Bp. 1906.) című művéből merítettem.

² A csurgói gimnázium alapításának körülményeit CSIRE István: *Vázlat Csurgó múltjából. Különös tekintettel az ottani református gimnázium és egyház alapítására* (Csurgó, 1907.) című forrásértékű műve tárgyalja, amelyre későbbi írások építenek. Nekem is segítségemre volt, mikor a könyvtár történetét megírtam (például a *Csurgói Gimnázium Nagykönyvtárának múltja és jelene*. = Csurgó és Környéke Kalendárium 1988–89. évre 28–31.). Így tudtam meg, hogy az iskola könyvtárának alapjait 1800. július 20-án Sárközy János kiskorpádi köznemes (István rokona) vetette meg 211 kötetes könyvadományával. Ez a tény is igazolja azt az elképzelést, amely szerint nem csak műveltebb köznemesek rendelkeztek számottevő könyvgyűjteménnyel, hanem a latinul nem tudó, de az írásos értékeket tisztelő vidéki földbirtokosok is.

³ MÓZSA Ernő: *Adatok a somogyi udvarházak könyvkultúrájának kérdéséhez a XVIII. sz. utolsó és a XIX. sz. első évtizedeiben. A Sárközyek bibliotékája*. = Megyei Könyvtár Évkönyve, Kaposvár, 1958–59.18.

⁴ EGYÜD Árpád: *Sárközy István verseskönyve. Új adatok Csokonai somogyi patrónusáról*. = Somogyi Néplap 1979. október 21. 7.

ben.⁵ Ez a katalógus, minden hibája ellenére az egyetlen segédeszköz, amely átfogó képet ad a könyvállományról. Segítségemre volt nekem is az ajándékkönyvtár elemzésekor 1987-ben, amikor a Magyar Irodalomtörténeti Társaság kaposvári Csokonai Konferenciáján a korabeli Belső-Somogy szellemi környezetéről tartottam előadást. Ekkor elsősorban az 1800 előtt kiadott könyvekre koncentráltam, amelyekből Csokonai is olvasható. Ezeknek a száma a szakkatalógus alapján 1311 darab. 1800 és 1840 között 1122 darab könyvet adtak ki, 1840 és 1845 között pedig 61 darabot. Mindössze 40 könyvet adtak ki Sárközy István halála után.

Katalógusban a teológia és a bölcsészet egy szakot alkot. Itt szerepel a legtöbb mű, de a teológia kisebb arányban van jelen. Figyelemre méltó, hogy a Nagykönyvtár gazdag Kálvin gyűjteményéből mindössze három, ugyanakkor Platónból több mint tíz kötet származik Sárközy István könyvtárából. A nagyobb filozófusok közül megemlíteném még Descartes-t, Erasmust, Kempist, Mórus Tamást és Heideggert. A magyar szerzők közül Bod Pétert, Diószegi Sámuel, Márton Istvánt és Péczeli Józsefet.

A magyar szépirodalom szakkönyvei között 160 művet találunk a gyűjteményben: Aranka György, Ányos Pál, Balassi és Rimai, Báróczi, Édes Gergely, Fáy András, Janus Pannonius, Révai, Verseghy, Szentjóni, Virág Benedek és mások műveit. Több szerzőnek a műveit összes kiadásban gyűjtötte (Berzsenyi, Csokonai, Dugonics, Pálóczi, Kazinczy, Kölcsey, Péczeli József...). Hasonló arányban szerepel a klasszika-filológia szak, sok Cicero, Caesar, Livius kötet, továbbá Aesopus, Anakreón, Szapphó, Demokritosz, Homérosz, Horatius, Lucretius, Ovidius, Seneca, Tacitus, Epiktetosz, Terentius, Thuküdidész, Vergilius, Xenophón és több ókori író, főleg latin nyelvű műveivel, de sok magyar fordítással is találkozhatunk. A német irodalom és nyelv szak 143 művet tartalmaz. Köztük Erasmus, Herder, Hoffmann, Bürger, Gottsched, Lessing, Klopstock művei, több Schiller kötet, Kleist 30 kötetes és Wieland 48 kötetes összes műveivel, valamint Kotzebue 20 színdarabjával. A 71 kötetes francia nyelv és irodalom szaknál szerepel néhány szótár és vígjáték mellett Voltaire, Diderot, Lafontaine, Scribe, továbbá Beaumarchais 1785-ös lioni kiadású „Figaró”-ja és 7 Molière mű. De itt lehetne megemlíteni a pedagógia-esztétika szaknál szereplő 16 Rousseau kötetet is. A csekély számú angol szak elsősorban regényeket és nyelvkönyveket tartalmaz, de Byront, Shakespeare-t és Jung „Éjszaká”-it is Péczeli József fordításában. A történelem szakon belül 353 művet találunk, amelynek nagy része magyar nyelvű, illetve a magyar történelmet tárgyalja. Köztük több olyan XVIII. századi mű szerepel, amely a magyar történelmi öntudat racionális kiépítésének dokumentuma (például: Bél Mátyás és Katona István művei).

A természettudományos művek száma sem jelentéktelen. A természettan–matematika szaknál 40, a földrajz–természettudomány szaknál 130, az orvostudomány szaknál pedig 71 kötet található (köztük Newton és Hufeland művei). Az orvostudomány szaknak fele magyar nyelvű mű, a többi szaknál valamivel kisebb arányban találkozunk magyar nyelvű szerzőkkel (például: Diószegi, Wesszprémi, Mátyus István). Valamennyi szaknál találunk Sárközy könyveket a mezőgazdaságtól a vegyes irodalomig (Nagyváthy, Pethe Ferenc és mások műveit). Nagyon sok szótár, lexikon és korabeli kézikönyv gazdagítja még az állományt.

Végül pedig tucatnyi magyar és német nyelvű folyóirat, amelyeket rendszeresen járatott. A magyarok közül megemlíteném a *Magyar Kurírt*, az *Erdélyi Múzeumot*, a *Minervát*, a *Hasznos Múltságokat*, valamint az első magyar irodalmi folyóiratunkat a kassai *Magyar Museumot*. Valószínű azonban, hogy ennél több lapot is járatott. Ezt a feltételezésemet a *Tudományos Gyűjtemény* előfizetői listája is megerősíti.

⁵ A *Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium könyvtárának szakkatalógusa*. Csurgó, 1939. /Csurgói Könyvtár 8–9./

L.W

- 1.2. Doctores Elementa Chemia Lugd. Bat. 1792 2 T.
- 3. Orvosi Értekezések a Képzésről, Cseresnyés Cs. Andr. Buda 1826.
- 4. Helyesítés vagyis Orvosi Okosok név-tal társaság elgondolatja, és a Budai egyetem képzéséről névvel adás; is meg Orvosi Értekez. Cs. Andr. Bat. 1822
- 5. Helyesítés Orvosi Kompetenciájának pathologium Tolnay Istvánhoz Buda Bat. 1797.
- 6. R. J. K. Kivétel kétféleképpen. Műn 1775.
- 7. Tolnay István Orvosi Képzéséről Buda 1797: 1798
- 8. 9. 10. 11. 12. 13. Matyas István Diaképzéséről Buda 1787: 1797.
- 14. Helyesítés az Orvosi Képzésről, ford. Kovács István Buda 1798.
- 15. 16. Helyesítés Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről az egész Orvosi Képzésről, és a Képzésről névvel adás, pathologium Tolnay Istvánhoz Buda Bat. 1797: 1798.
- 17. Tisztos von der Oranie Műn 1791.
- 18. " von der Erziehung der Menschen, und Kleinlichkeiten der Frauenzimmer. Buda 1791: 1792
- 19. 20. Weichard; Der Philosophische Arzt, Buda 1797
- 21. Discurus Medicus Inauguralis Regis Janosi; De medicamentorum simplicium praesentibus Tropaeo Buda 1764.
- 22. Taxa Medicamentorum Latina Hungarorum. Buda 1829.
- 23. Orvosi Értekezések Provincial Pharmacopoea Műn 1795.
- 24. Taxa Medicamentorum Műn 1795.
- 25. Helyesítés Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 26. Egyszerű magyar Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 27. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 28. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 29. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 30. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 31. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 32. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 33. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 34. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 35. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 36. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 37. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 38. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 39. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 40. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 41. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 42. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 43. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 44. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 45. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 46. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 47. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 48. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 49. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 50. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 51. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 52. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 53. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 54. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 55. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 56. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 57. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 58. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 59. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 60. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 61. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 62. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.
- 63. Tisztos az Orvosi Képzéséről, ford. Orvosi Képzésről Buda 1797.

W.W

JOH. JACOBI HOFMANNI
LEXICON
VNIVERSALE,
 QVATVOR TOMIS
 DISTRIBVTVM.

*Gen. Bajonet lépi, az 1800-¹⁸⁰¹ évi II. Alor. Bizom. dühös kórái vezéltis Insurgens kegynek
 Cseleltesen! Kétsé illit Claubenussal ezen verve*

*— — Nec bellua terron illa
 Iram Serr. Rabies in libera terra fuerit.*

Et in rem Claubanghel in Europium L. 1. 1781

Stibij J. J. Hofmann

Kéziratainak csak töredéke maradt meg. Ezeknek döntő többsége a Sárközy Múzeumban található Nagybjajomban. Sokat idézett verses naplója pedig a Rippl-Rónai Múzeumban található Kaposvárott. Ezek között versei, fordításai és egyéb művei is megtalálhatók. Csurgóra került kéziratok közül megemlíteném betűrendes német–latin botanikai szótárát és egy másik hasonló témájú munkát, amelyben a növények „közép általi” elnevezése szerepel. Nagyon érdekes olvasmány – magam is sokat forgattam – utalásokkal kiegészített betűrendes vegyes jegyes jegyzetei, amelyet már 21 éves korában kezdett el írni. Levéltárának pusztulásáról egy 1800. november 16-án kelt tisztviselői jelentés így számol be: „...mindenét elpusztították, egy pénz érő jószága nem maradt, az írásait mind ganéleba eláztatták.” Ő maga pedig egy nagyméretű 1698-as kiadású Hofmann-lexikon első kötetének címlapján így kommentálja az eseményeket (ahol átszúrták a könyvet): „Ezen Bajonet dőfés, az 1800. év 11. Nov.: házamon dühösködő rebbelis insurgents seregnek emlékezete! Kikre illik Claudinus ezen verse...” (latin nyelvű versidézet).

Hozzáfűzni valója azonban nemcsak ehhez az eseményhez volt. Nagyon sok kötet előzéklapján találunk tartalmi ismertetőt, értékelő vagy ajánló sorokat, tartalomjegyzéket, todalékok, különféle bejegyzéseket. Néha még az illusztrációkat sem hagyja szó nélkül. Pálóczi Horváth Ádám *Pszichológia tudománya* című könyvének elején, a közismert Pálóczi kép alá a következőket írja: „Ruhája hajcsimbókjá hasonlít, de ábrázatja éppen nem, kivált a szeme”. A tartalommal kapcsolatos kritikus megjegyzéseit nemegyszer hasonlóan kezdi: „hogyan valaki ennek olvasásával időt ne veszítsen...”. Komoly levelezéseket folytatott egy-egy könyv címének, szerzőjének azonosítása, vagy hiányzó oldalainak pótlása érdekében. Néha lefordított egész műveket is, a címlapokról pedig valóságát (rajzos) másolatot készített. Szerette rajzokkal szemléltetni mondanivalóját. A pusztuló történelmi emlékeket igyekezett az utókor számára megőrizni (például a csáktornyai Zrínyi emlékmű). Bejegyzéseiből az is kiderül, hogy még a másoknak vásárolt könyveket is elolvasta és a helytelen mondatokat, információkat áthúzta és kijavította. Főleg a feleségének vásárolt könyvek között találtam ilyen „javított” példányokat. A régebben beszerzett tudományos műveket újabb ismereteivel bővítette. Gyakran új oldalakat, vagy papírcsíkokat ragasztott a könyvekbe és ezekre írta kiegészítéseit. A legtöbb kiegészítő csíkot Bod Péter *Magyar Athenasába* láttam, amelyet édesapjától Sárközy Antaltól örökölt és akit az előzéklapon így emleget: „kedves édes Atyám írása melyet mindig könnyező szemmel nézek és forró fiúi csókkal illetem...” . A tudományos kiegészítés, humor, mély érzelmekkel telített személyes vallomás, vagy néha csak egy-két indulatos szó többször egy kötetben belül is olvasható. Minősítő megjegyzéseiből csak néhányat idézek: „ennek nincsen párja, sőt nyomába se ér egy is” (1795-ös *Magyar Grammatica*), „keserves kín ezt megérteni”, „hála Istennek vége”, „melyek itt írva vagynak meglehet olvasni sok helyen”, „temérdek hazugság van benne, de nem tsuda, mert máshol vette”.

Bejegyzéseiből sok mindenre következtetni lehet. Például a könyvek beszerzési módjára. Egy részük örökség útján került birtokába, legnagyobb részüket azonban vásárolta. Licitáció, csere és ajándék útján is hozzájutott könyvekhez. Ha nem tudott beszerezni egy művet, lemásolta, vagy lemásoltatta. Az örökölt könyvekben található korábbi bejegyzésekből arra lehet következtetni, hogy a könyvek szerete és a gyűjtésnél, kezelésüknél tapasztalt igényesség több nemzedéken keresztül megfigyelhető. Amikor a gimnázium Nagykönyvtárának régi magyarországi nyomtatványait⁶ leírtam, 40 kötet Sárközy könyvvel találkoztam. Nagypapa Sárközy János, aki a XVIII. század elején megvásárolta Nagybjajomot, adatgyűjtője volt Bél Mátyásnak.⁷ Részt vett a török kiűzésében. Még Csokonai is látta azokat a zentai csatából származó fegyvereket, amelyek a bjajomi

⁶ A Csurgói CSVM Gimnázium és Óvónői Szakközépiskola Nagykönyvtárának Régi Magyarországi Nyomtatványai 1568–1711. Összeáll. MOLNÁR László könyvtáros. Csurgó, 1987.

⁷ MÓZSA Ernő: i. h. 37.

öregház régi nagy ebédlőinek falát földig befedték. Talán ezért nevezték múzeumnak is Sárközy bibliotékáját.

Kortársai közül többen is említést tesznek nem mindennapi könyvtáráról. Ő maga így számol be Berzsenyi látogatásáról 1813. aug. 13-án Kazinczyhoz írt levelében: „...vagy 3 darab könyvet kérve olvasni. – Megcsodálta Bibliotékácskát s talán majd érette többször is eljön.”⁸ Baksay Sándor pedig a következőket írta: „... István úr azonban már akkor nevezetes volt gyönyörű könyvtáráról. Ádám úr (Pálóczi Horváth Ádám) ott látta a német és francia remekírókat békés egyetértésben... Ott fehérlettek az alispán úr kedvenc latin költői is, Vergiliustól kezdve egészen Palenginiusig ...”⁹

Hogy mekkora volt végül is ez a könyvtár, arra leginkább a saját maga által készített katalógusokból következtethetünk. Két ilyen katalógus került a könyvekkel együtt a csurgói gimnázium könyvtárába. Az egyik kisebb méretű, kemény táblás, könyv alakú jegyzék: „Sárközy István könyveinek jegyzéke”. A másik egy nagyméretű (35×45-ös), füzetszerű dokumentum: „Sárközy István Könyveinek Catalógusa úgy a mint sorba állanak a poltzokon”. Mindkettő magyar, latin és német nyelvű kézirat. Az utóbbi bővebb, több mint 1600 könyvet tartalmaz és elhelyezésük módjára is utal. (Megtudhatjuk belőle azt is például, hogy mely könyvek helyezkedtek el Sárközy ágya felett). A rendelkezésre álló dokumentumok tehát elég támpontot adnak egyrészt a könyvtár rekonstruálására vonatkozóan, másrészt egy érdekes tulajdonosi bejegyzéseket is tartalmazó katalógus elkészítéséhez. A feldolgozás során a gimnázium szakkatalógusában jelzett Sárközy könyveket leltári számuk szerint növekvő sorrendben kellene (számítógép segítségével) rendezni, így könnyebben ki lehetne őket keresni. Ezután szakszerűen le kellene írni a tulajdonosi bejegyzésekkel együtt, majd a Sárközy katalógusokban szereplőkkel egyeztetni. Ekkor kiderülne, mely könyvek vannak meg és melyek hiányoznak. Ezután rekonstruálni lehetne a könyvtárat, felíratos üres borítókkal vagy kartonokkal jelezve a hiányokat. Régi álmom válna valóra, ha ezt a rekonstruált könyvtárat be lehetne mutatni az érdeklődőknek, kutatóknak. Azt hiszem, most van rá némi remény... Az már mindenképpen előrelépés, hogy mind a megye, mind a gimnázium vezetése támogatná a könyvtár feltárását.

A Sárközy könyvtár látványa vagy közzétett teljes katalógusa nem kis mértékben módosítaná az elmúlt fél évszázadban kialakított képet a magyar köznemesség műveltségéről. Ehhez a képhez egyébként még e korszak legjelentősebb szakértője, Fülöp Géza is bizonyos mértékig hozzájárult. *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban* c.¹⁰ művében a falusi birtoikos nemességet még a XIX. század elején is olyan képzetlen, igénytelen rétegnek tekinti, akitől idegen a fejlődés gondolata, életformája sokszor alig különbözik a néptömegektől. Ha tanulnak is, annak az országnak nem sok hasznát veszi, mert nem olvasnak, illetve olvasási kultúrájuk kimerül a kalendáriumok lapozgatásával. Úgynevezett könyvtárakban található még egy-két jogi könyv és az alkalmi költészet sok kézíratos terméke. Protestánsok esetében Bibliával és vallási könyvekkel bővül, illetve válik értékeesebbé ez a kis családi gyűjtemény. Kiszámú, igényesebb részük viszont már jelesebb kortárs írókat is olvas (főleg Gyöngyösit és Pálóczit). Közülük sokan – fiatal korukban – tanulmányokat folytatnak városi iskolákban, nyelvet tanulnak és részesei lesznek a polgárosultabb szellemi közösségnek. Aztán birtokaikra visszatérve is tovább művelik magukat. Felismerik a művelődés, a tudományos és gazdasági ismeretek fontosságát a nemzet előrehaladásában, ezért könyveket gyűjtenek, majd a reformkorban támogatják a mérsékelt nemesi reformpolitikát. Aztán a zalaszentbalázi Skublics család 920 művet tartalmazó könyvtárának elemzésével mutatja

⁸ Kazinczy Ferenc *Levelezése XI.* 18.

⁹ BAKSAY Sándor: *Horváth Ádám viszontagságai.* = Házi Kincstár 1862. 49–50.

¹⁰ FÜLÖP Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban.* Bp. Akadémia Kiadó, 1978. 195–200.

be e réteg tipikus képviselőjét... A szerző itt is és más tanulmányában¹¹ is arra következtet, hogy az ország műveltebb nemesi udvarházaiban számottevő nagyságú és értékű könyvgyűjtemények keletkeztek, ha méretük és gazdagságuk el is marad egy Skublics könyvtáré mögött. Ezután kerül sor Csépan István jákói, Sárközy István nagybajomi és Újfalvi Sándor erdélyi köznemes könyvtárának bemutatására. Sárközy István 170 (!) kötetes könyvtárával avatja a vidéki művelt birtokos nemesség reprezentánsává. „Viszonylag kis könyvtár volt tehát, de rendkívül érdekes munkákból állt. A tulajdonos irodalmi érdeklődéséből és kapcsolataiból adódóan a könyvanyag túlnyomó része, majdnem 90%-a irodalmi alkotás...”¹² Tovább nem idézem, de még 5 oldalon keresztül „elemzi” az általa elképzelt könyvtárat. Tévedésének alapja Mózsza Ernő negyven évvel ezelőtt megjelent cikke,¹³ amelyben 170 könyvet kiemel a gimnázium szakkatalógusának Sárközy anyagából. Olyan könyveket, amelyek számára érdekesek voltak, de egyetlen szóval sem említi cikkében, hogy ezekből állna a Sárközy könyvtár. Jól látta, hogy az „ajándékkönyvtár 1845 előtt megjelent kötetei között kell keresni Sárközy István könyvtárát.” A Sárközy készítette katalógust nem ismerte, sőt az elemzett könyveket sem láthatta, mert nem tesz említést a bejegyzésekről...

A csurgói gimnázium egyik volt diákja Dénesné Szak Andrea viszont éppen ezekről a bejegyzésekről készített egy szakdolgozatot 1993-ban.¹⁴ A munka első része figyelemre méltó. Azonkívül ő már megemlítette a Sárközy István által készített katalógust is. Mindezek ellenére nem a könyvtár valódi paramétereit igyekezett megállapítani, hanem az általa átnézett művek alapján leírt egy 1016 műből és 1194 kötetből álló listát, amelynek a következő címet adta: „Sárközy István könyveinek katalógusa”. Megvizsgálva a kiadási adatokat megállapítható, hogy e kötetek közül 864 darabot 1800 előtt adtak ki. Életének utolsó 45 évében viszont csak 320 kötetet és ezt is évtizedenként csökkenő mértékben: Az első évtizedben 135-öt, a másodikban 99-et, a harmadikban 52-t és a harmincas években már csak 34-et, élete utolsó 5 évében pedig semmit. Ha komolyan vennénk a lista fölé írt címet, azt mondhatnánk, hogy Csokonai távozása után egyre csökkent Sárközy könyvgyűjtői szenvedélye. Az életrajzi adatok ismeretében azt hiszem inkább, arról lehet szó, hogy egyházi, közéleti és egyéb feladatai növekedésével párhuzamosan kevesebb ideje maradhatott arra, hogy egy-egy könyv hiányzó adatait nyomozgassa, és lelkiismeretes bejegyzéseket készítsen. Mert az említett dolgozat szerzője úgy tűnik, hogy e bejegyzésekkel ellátott könyveket próbálja elénk tárni. Kérdéses azonban, hogyan került a listára három mű abból a 40 kötetből, amelyeket Sárközy halála után adtak ki? Az sem egészen világos, hogy ezek a kötetek hogyan keveredhettek a többi közé. Talán véletlenül?! Az a tény, hogy ezek a kötetek jó állapotban kerültek Csurgóra a század elején, arra enged következtetni, hogy korábban is polcokon voltak elhelyezve, elkülönítve, de hozzáférhető módon. Valószínűleg olvashattak is belőle, használhatták, portalanították, mozgatták és költöztették többször is, talán más könyvekkel együtt. Így óhatatlanul is hozzátehetek néhány kötetet, amelyek nem oda valók. Ugyanígy el is tűnhettek belőle... Igaz, ez már jelentősebb tétel, több száz kötet. Itt már más okok is közrejátszhattak. Gondoljunk csak arra – a bejegyzések alapján –, hogy maga Sárközy is rendelkezett több kötet további sorsával kapcsolatban: mit érdemes megtartani és mit nem.

Cikkemnek nem véletlenül a „Könyvtár a könyvtárban” címet választottam. Úgy gondoltam, ahhoz, hogy egy korszak vagy réteg műveltség-térképét megrajzoljuk, nem elég csak a könyveket és dokumentumokat figyelembe venni, vizsgálni különféle lelőhelyeken, könyvtárakban. Ezekből

¹¹ FÜLÖP Géza: *A vidéki birtokos nemesség könyvkultúrája a 18–19. század fordulóján...* = Magyar Könyvszemle 1974. 257–261.

¹² FÜLÖP Géza: *i. m.* (1978.) 221.

¹³ MÓZSA Ernő: *i. h.* 36–49.

¹⁴ DÉNESNÉ SZAK Andrea: *Sárközy István könyveibe tett bejegyzéseinek elemzése és könyveinek jegyzéke.* Szeged, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, 1993.

nehézben lehet következtetni és sok a találgatási lehetőség. Az eddigi elemzéseket, kutatásokat és megállapításokat pedig kritikával kell fogadnunk. Mint ahogy van is erre példa a köznemesség műveltségének egy korábbi időszakára vonatkozóan (lásd Monok István „A 16. századi köznemesség műveltségéről” c. előadása Sárváron 1998-ban). Nem titok, hogy léteznek és nem csak Csurgón, másutt is fel nem tárt köznemesei könyvtárak. Nem titok, mégsem ismerjük ezeket igazán.

Általában rejtőzködő könyvtárak ezek, amelyeket besoroltak (többnyire az ún. „müncheni rendszer” szerint¹⁵) egy nagyobb könyvtár kötetei közé. Csak elenyésző részük rendelkezik katalógussal, mégis fel lehetne tárni jó néhányat közülük. Részben a már említett módszerek alkalmazásával, részben más megfigyelések alapján (pl. a volt tulajdonos sajátos kötésmódja is irányadó lehet).

Az a tapasztalatom, hogy erre a feladatra akad vállalkozó, főleg a fiatal könyvtárosok, levéltárosok, körében.¹⁵ Remélem, hogy a jövőben kiadásai finanszírozására is akadnak majd intézmények vagy vállalkozók, mert egyre bővül azoknak a köre, akiknek szükségük van olyan példaképekre, mint Sárközy István.

MOLNÁR LÁSZLÓ SÁNDOR

Szabó Ervin és Teleki Pál. Szabó Ervin 1918. febr. 19-én levelet írt Teleki Pálnak, mint a Magyar Keleti Kultúrközpont elnökének, (valójában alelnöke volt). Levelében egy mellékelt cikknek a *Türán* c. lapban való közlését kérte.¹

Az előzmények Szabó Ervin részéről a Fővárosi Könyvtár Keleti Gyűjteményének kialakításáig nyúlnak vissza. 1911-ben az Ázsia-kutató Zichy Jenő könyvtára, később az orientalista Vámbéry Ármin könyvgyűjteménye is ajándékként a Fővárosi Könyvtár tulajdonába került, s ezeket utóbb a gazdag balkáni és szlavisztikai anyagot tartalmazó Thallóczy Lajos-hagyaték egészítette ki. Kóhalmi Béla visszaemlékezése szerint Szabó Ervin „1912 végén, a nagy balkáni háborúk idején feltárt keleti perspektívák nyomán határozta el, hogy külön keleti gyűjteményt fog csinálni.”² A megvalósítást akkor a könyvtár nyomasztó helyhiánya nem tette lehetővé, a világháború azonban még nagyobb aktualitást adott a tervnek. Miközben a szociológia iránti korábbi érdeklődés érezhetően visszaesett – és ez akár a könyvtár létjogosultságát is veszélyeztethette – növekedett a háborús színhelyek, így a Kelet iránti érdeklődés, és Szabó immár ebben látta a könyvtár egyik új perspektíváját. „Szabó Ervin szemében ez a gyűjtemény volt a könyvtár reménysége” – írta a kortárs Kóhalmi Béla. – „Finoman bogozgatta a gyűjteményhez kapcsolódó tudományos összeköttetések szálait. Rejtett vágya volt, hogy ebből a gyűjteményből a város nevezetessége legyen.”³

Szabó 1916 elején – Benze László gyűjteménykezelő behívása után – maga vette kézbe a Keleti Gyűjtemény ügyét. Meghirdette, hogy a könyvtár a Kelet iránti érdeklődés mindkét típusának (az „ábrándozónak” és a „gazdasági-politikainak”) egyaránt meg akar felelni: „Keleti Gyűjteményünk ne csak a messze jövőben feleljen meg a keleti testvéresülés és expanzív törekvések

¹⁵ pl. HÉJJA Julianna Erika: *Könyv és olvasója Gyulán (a XVIII. század elejétől 1849-ig)*. Szeged, 2001. A fiatal levéltáros a műveltebb gyulai köznemesség könyvtárait kutatva („Mogyoróssy János és szellemi öröksége” c. fejezetben) szintén ezres nagyságrendű könyvtárakat feltételez.

¹ Szabó Ervin levele gróf Teleki Pálnak 1918. febr. 19-én. Fogalmazvány, Szabó Ervin kézirásával, aláírás nélkül. FSZEK irattára, Keleti gyűjtemény.

² KÓHALMI Béla: *A könyvtárpolitikus Szabó Ervin*. In: *Könyvgyűjtők évkönyve 1919-re*. Bp. 1919. Lantos, 11.

³ KÓHALMI: *i. h.* 11.